

KIBRIS UYUŞMAZLIĞININ GERÇEKLERİ VE BUNLARA İLİŞKİN BAZI MÜLÂHAZALAR

Prof. Dr. Rauf VERSAN*

Prof. Dr. Aslan Gündüz'ün anısına hazırlanan bu eser için benden de bir yazı istenilince bunu şerefli, ancak buruk bir görev olarak kabul ettim.

Aslan ile arkadaşlığımız İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenciliğimiz vesilesiyle başladı. Burada dört yıl aynı sınıfta beraber okuduk. Kendisi, mezuniyetten sonra bu fakültede Devletler Umumî Hukuku asistanlığına tâyin olunur iken ben de lisansüstü çalışmalarına devam etmek üzere başka üniversiteye gittim. Daha sonra ben de İstanbul Üniversitesi'ne intisap ettiğimde Aslan ayrılmış, Marmara Üniversitesi'nde yeni görevine başlamıştı. Zaman içerisinde farklı üniversitelerde meslektaş ve yakın arkadaş olarak ilişkilerimizi sürdürdük.

Aslan, üretici çalışmayı severdi. Diğerleri yanında, Milletlerarası Hukuk - Temel Belgeler - Örnek Kararlar isimli kitabı, Anglo-Saxon hukuk neşriyatındaki benzerleri gibi, milletlerarası hukukun yazılı kaynaklarını ve ilgili diğer metinlerini hukuk öğrenci ve uygulayıcılarının istifadesine birinci elden sunan önemli bir kitaptır. Eğer imkân olabilseydi, bu kitap yeni basılarıyla mutlaka gelişecek ve büyüyecekti.

Arkadaşımızın kaybı, gerçekten zamansız oldu. Kendisini sevgiyle anıyor, okurken ve okuturken beraber olduğumuz arkadaşımın anısı için yayınlanacak olan eserde yer almak üzere, konu itibariyle kendisinin de özel ilgi alanına girdiğini bildiğimiz, aşağıdaki yazıyı sunuyoruz.

Kıbrıs uyuşmazlığı Türkiye'nin dış siyasetinde ârızî bir uyuşmazlık değildir. Bu mesele, 1954 yılında milletlerarası bir uyuşmazlığa dönüştüğünden beri Türk dış siyaset gündeminden hiçbir zaman düşmemiş ve günümüzde de önemini her zamankinden daha fazla koruyan bir gelişme göstermiştir.

Kıbrıs uyuşmazlığının bu derece zor ve kronik olmasının çeşitli sebepleri bulunuyor.

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü.

Devletler arasında ortaya çıkabilen ve uyuşmazlık şeklinde tanımlanan bütün ilişkilerde olduğu gibi Kıbrıs uyuşmazlığının da siyasî ve hukukî cephe-leri vardır; ve devletlerarası bütün uyuşmazlıklarda olduğu gibi burada da uyuşmazlığın çözümü, hiç olmazsa çözümlenebilecek sınır ve boyutlar içeri-sinde kalabilmesi, bu cephelerin birbirinden bağımsız fakat birbirlerini des-tekleyecek şekilde ele alınması ve değerlendirilmesiyle mümkün olabilir.

Siyasî mülâhazaların hukukî mülâhazaların önüne geçtiği, ilgili tarafların birbirlerine karşı, hattâ kendi içlerinde farklı mülâhazalarla siyasî tavır al-dıkları durumlarda milletlerarası hukukun varlığı mevcut durumu (*status quo*) teyitle sınırlı kalacaktır.

Kıbrıs uyuşmazlığında ilgili taraflar kimlerdir? Bu sorunun cevabı uyuş-mazlığın muhtemel çözümünün hangi esaslara dayanacağı bakımından de-ğil, fakat aynı zamanda kimlerin bu hususta girişimde bulunmaya yetkisi ol-duğunun tayin ve tespiti bakımından da önem taşımaktadır.

Şüphesiz ki, ortaya çıkabilecek herhangi bir çözümün kalıcı ve anlamlı, ya-ni ihtiyacı karşılayan ve tarafları tatmin eden bir çözüm olabilmesi için ger-çekleri dikkate alması gerekir. Bu gerçekler sadece şimdi mevcut olan ger-çekler değil, fakat başlangıçtan beri mevcut olan gerçeklerdir.

Kıbrıs ile ilgili gerçekler, temelini oluşturdukları hukukî meseleler bakımın-dan iki şekilde ele alınabilirler: Kıbrıs'ın tarihî ve jeo-stratejik konumuna ilişkin gerçekler ve Kıbrıs Adası halkının teşekkül tarzına ilişkin gerçekler.

Tarihî bakımdan Kıbrıs'ın kaderi daha ilk çağlardan itibaren Anadolu'nun kaderi ile bağlantılı bulunmuştur. Yani Anadolu'ya hâkim olan devletler Kıb-rıs'a da hâkim olmuşlardır.

Ada, tarih boyunca Hititler, Mısırlılar, Fenikeliler, Asuriler, İranlılar, Make-donyalılar ve Roma İmparatorluğu'nun egemenlikleri altında yaşamış, Ro-ma'nın ikiye ayrılmasından sonra vergi vermek suretiyle Doğu Roma İmpa-ratorluğu'na bağlanmıştır. Doğu Roma'da Rumcanın resmî dil, Ortodokslu-ğun da din olarak kabulü ile Kıbrıs Adasında yaşayan çeşitli milletlerden meydana gelen halk, Rumca konuşan, Ortodoks dinine bağlı bir toplum ol-muştur. İşte Kıbrıs Rumlarının kökü bu Rumca konuşan Hıristiyan levan-tenlerdir.

Osmanlı Türkleri Kıbrıs ile ilgilenmeye İstanbul'un fethinden sonra başla-mışlardır. Türklerin Ada'ya karşı gösterdikleri ilginin sebepleri arasında en önde geleni jeo-politik sebeplerdir. Zira, Ada Doğu Akdeniz'e ilâve olarak bü-tün Güney Anadolu'yu denetim altında bulunduracak bir konuma sahiptir.

Türkler, II. Beyazıt devrinde 1571 yılında Adayı, 82 yıldan beri idareleri al-tında bulundurmakta olan Venediklilerden almışlar ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirdikleri Türk ve Müslüman ahaliyi buraya yerleştirmişler-

dir. Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak 1878 yılına kadar fiilen ve hukuken bu devletin hakimiyeti altında yönetilmiştir.

4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında yapılmış olan Savunma Andlaşmasına ek sözleşme ile 1 Temmuz 1878'de Kıbrıs'ın idare hakkı geçici olarak İngiltere'ye devredilmiştir. Bu tarihte Türkler Ada nüfusunun % 62'sine sahip bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye karşı savaşa girdi diye 5 Kasım 1914'te İngilizler Kıbrıs'ı ilhak etmişlerdir. İstiklal Savaşı'nın sonunda yapılan Lozan Andlaşması'nda Türkiye, İngiltere'nin Adayı ilhakını kabul etmiş oldu. Kıbrıs, 1925 yılında İngiltere tacına bağlandı.

Kıbrıs bugün de Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki coğrafyada stratejik konumuyla Avrasya-Afrika bağlantısının en önemli su bölgeleri olan Körfez ve Hazar bölgeleri ile Süveyş ve Hürmüz Boğazlarını denetleyebilecek, Doğu Akdeniz ticaret yolunu kontrol edebilecek bir durumdadır.

Bu jeo-stratejik durum Türkiye bakımından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin tarih boyunca çevresindeki ülkelerle olan siyasî, askerî, iktisadî ilişkileri göz önüne alınırsa, Türkiye'nin sınırlarının hemen ötesindeki komşu ülkelerin daima tehdit unsuru olarak ortaya çıktıkları ve bu olumsuzluk karşısında güvenliğin ve ikmâlin sağlanabileceği bölgenin ancak Güney Anadolu'nun kıyı hattı ve limanları olduğu görülür. Bu hattın ve Anadolu'nun güvenliğinin en önemli unsuru da Kıbrıs Adasıdır.

Türk dış siyasetinin Kıbrıs bakımından tayin ve tespitinde tarihî unsur önemlidir. Tarih boyunca Ada'da yaşayan Türklerin himaye ihtiyacını hissetmeleri ve Türkiye'nin de bu hususta sorumluluğu üstlenme arzusu millî siyasette tarih unsurunun önemli etkisi ile ortaya çıkmıştır. Burada sadece önemli olan Kıbrıs'taki Türklerin himaye edilmeleri değil, fakat, daha da önemlisi, onların Kıbrıs Adasında, Ada halkının bir parçası olarak himaye edilmeleridir. Bu husus, Türkiye'nin 1974 tarihinde Ada'da gerçekleştirdiği askerî müdahalenin de hukukî esasını teşkil etmekte, başka bir deyişle, milletlerarası hukukta diğer bir devlete karşı silâhlı güç kullanılması yasağının tek istisnası olan meşru müdafaa gerekçesinin bir unsurunu oluşturmaktadır.

Kıbrıs Adası halkı mütecanis, yani, ortak özelliklere sahip olan bir halk değildir. Başka bir deyişle, Kıbrıs milleti diye anılabilecek bir milletten bahsetmek mümkün olamaz. Zira millet denildiği zaman ortak bir tarihi, kültürü ve ülküsü olan ve ortak idealler için bir bütün hâlinde yaşayabilme ihtiyacını hisseden insan topluluğu anlaşılır. Böyle bir toplulukta kişi, bütünün ideallerine bağlı olduğu ölçüde, o toplumun bir bireyi sayılır. Bu tanım, millet kavramının klasik tanımıdır. Modern tanımlar, ortak ideallere bağlılık yerine, ortak bir devlete bağlılığı milleti oluşturan unsurlar arasında öne çıkar-

makla beraber, burada da bir ortaklık duygu ve bilincinin varlığı, söz konusu toplumun millet sayılabilmesinin önemli bir unsurunu teşkil eder.

Kıbrıs Adası halkının sahip olduğu farklı toplumsal özelliklerin birleştirici özelliklerden çok daha fazla olması, bir "Kıbrıs Milleti'nin" varlığından söz edilebilmesini mümkün kılmamakla beraber, Ada'da yaşayan ve farklı toplumlardan meydana gelen bir halkın mevcudiyeti, bu halkın nasıl bir düzen içerisinde varlığını sürdüreceği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu soru, Kıbrıs uyuşmazlığının esasını teşkil eder.

Sorunun bu şekilde ele alınması, öncelikle, mevcudiyeti fiilen kabul edilen Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının hukukî bakımdan da mevcut olup olmadıklarının ve, ancak öyle ise, tâbî olacakları hukukî ve siyasî düzenin tespiti gerektirir.

Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığı, Ada İngiltere'nin sömürgesi iken, bizzat İngiltere Sömürgeler Bakanı tarafından Avam Kamarası'nda 1956 Aralık ayında yapılan bir konuşmada beyan edilmişti. Ankara ile istişareyi takiben yapıldığı ileri sürülen bu beyanda iki toplumun varlığı belirtildikten sonra bunların kendi geleceklerini belirlemeye, yani self-determinasyon hakkına sahip oldukları; bu hakkı ortaklaşa değil, fakat ayrı ayrı ileride kullanabilecekleri ifade edilmişti. Bu beyan, Haziran 1958 tarihinde İngiltere Başbakanı tarafından teyit edilmiştir.

İngiltere, Kıbrıs üzerindeki hâkimiyet hakkından feragat ederken bu adada yaşayan Türk ve Rum toplumlarının her birinin kaderlerini ayrı ayrı tayin etme hakları bulunduğunu kabul etmiş oluyordu. Bu konuda Türkiye ve Yunanistan'ın da anavatanlar olarak, ve eşit durumda, söz sahibi buldukları kabul edilmişti. Bu anlayışladır ki, 1959 yılında, Adanın bağımsızlık sonrası geleceği ile ilgili olarak görüşmelere başlanılmıştır.

1959 Züriç-Londra Anlaşmaları sonucu kabul edilmiş bulunan 1960 Andlaşmaları Kıbrıs'ta birbirinden ayrı, fakat siyasî bakımdan eşit iki toplumun varlığını hukuken tescil etmiştir. Bu Andlaşmalarla Kıbrıs'ta kurulmuş olan devlet şu esaslara dayanıyordu: (i) bağımsızlık, (ii) iki toplumun siyasî eşitliği ve işbirliği, (iii) toplumsal meselelerde her iki toplum için tam bir özgürlük, (iv) bu esasların Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından teminat altına alınması ve bu esaslara göre kurulmuş olan devletin ve Ada barışının teminatçı devletler tarafından sağlanması ve devam ettirilmesi.

Türkler, bu esaslara dayanılarak kurulmuş olan bir tür fonksiyonel federatif devletin toplumlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldıracağına inanmışlardı. Türk toplumunun bu devleti ve anayasasını benimsemiş olmasına rağmen Rumlar bunu hiçbir zaman nihaî bir çözüm olarak kabul etmemişler ve fakat Enosis için bir geçit, bir atlama tahtası şeklinde değerlendirmişlerdir.

Nitekim, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı hemen 1963 yılında, hazırlamış olduğu onüç maddelik Anayasa değişikliği ile şu hususları ileri sürmüştür:

- (i) Cumhurbaşkanı ile yardımcısının yasama organına karşı veto hakları kaldırılmalıdır;
- (ii) Ordunun mevcudu Anayasaya göre değil, fakat özel bir kanuna göre tespit edilmelidir;
- (iii) Adliye teşkilâtı tek elde birleştirilmelidir;
- (iv) Polis ve jandarma teşkilâtı birleştirilmelidir;
- (v) Devlet memurları nüfus oranına göre toplumlar arasında dağıtılmalıdır;
- (vi) Temsilciler Meclisi Başkan ve Yardımcısı toplumlar tarafından ayrı ayrı değil, Temsilciler Meclisi tarafından bir bütün olarak seçilmelidir.

Bu değişikliklerle ulaşılmak istenen amacın, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının mümkün olduğu kadar iki eşit toplumu dikkate alarak getirmiş olduğu düzenlemelerin, sanki toplum yok da tek bir millet varmış düşüncesinden hareketle, kuvvetli bir merkezî hükümet sistemine dönüştürmek olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumlararası husumetin yol açtığı Aralık 1963 olayları ve Kıbrıs'taki müteakip siyasî gelişmeler, 1959-1960 Andlaşmaları ile getirilmiş olan düzen ve dengenin işlerliğini sona erdirmiştir. Söz konusu Andlaşmalar nazari olarak varlıklarını sürdürmekle beraber iki toplumun işbirliğine dayanmak üzere tesis edilmiş olan devlet mekanizması işlemez hâle gelmiş, kamu fonksiyonları her iki toplumun oluşturdukları ayrı idareler vasıtasıyla ifâ edilmeye başlanmıştır.

Böyle bir durumda, Kıbrıs Cumhuriyetinin hukukî bir kişilik olarak varlığını sürdürüp sürdürmediği, eğer öyle ise meşru hükümetinin hangisi olduğu önemli bir tartışma konusu teşkil eder.

Türkiye'nin 1974 tarihinde Kıbrıs'ta gerçekleştirmiş olduğu askerî müdahaleyi müteakip Ada'da Türklerin toplanmış olduğu Kuzey bölgesini teminat altına almasından sonra bu bölgede 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federasyonu Devleti ilân edildi. Aynı gün bir açıklama yapan Türk toplumu lideri Rauf Denktaş böyle bir kararın gerekliliğini anlattıktan sonra nihaî amacın eşit haklara sahip iki kesimli bir federasyonun kurulması olduğunu belirtti. Ancak, Birleşmiş Milletler 12 Mart 1975 tarihinde almış olduğu 367 sayılı karar ile durumu esefle karşıladığını açıkladıktan sonra tarafları Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin gözetiminde görüşmelere başlamaya çağırdı.

Her ne kadar taraflar arasında bu konuda görüşmeler yapıldı ise de, Rumla-

rın değişmez görüşleri karşısında bir sonuca ulaşamadı ve Kıbrıs Türk Federe Devleti Parlamentosu 15 Kasım 1983 tarihinde aldığı bir kararla bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Devleti'ni ilân etti.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise 18 Kasım 1983 tarihinde aldığı 541 sayılı kararla KKTC'nin ilânınının 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Dair Andlaşma ile yine aynı tarihli Garanti Andlaşması'na aykırı ve bu sebeple de geçersiz olduğunu, ilân kararınının geri alınmasını, bütün devletlerin Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve tarafsızlığına saygı göstermelerini, Kıbrıs Cumhuriyeti dışında herhangi bir Kıbrıs devletini tanımamalarını hükme bağladı. Karar, BM Genel Sekreterinin âdil ve kalıcı bir çözümün bulunması için sürdürdüğü iyi mesaiye devam etmesini de hükme bağladı.

Güvenlik Konseyi'nin aldığı bu karar, içeriği, siyasî ve hukukî sonuçları itibariyle tartışılmaya muhtaçtır.

Konsey, BM Andlaşması'na göre, milletlerarası barış ve güvenliği etkileyebilecek veya etkileyen durum ve uyuşmazlıklarda teşkilâtın aslî sorumluluğu olan organıdır ve bu sorumluluğunu barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi amaçlarına yönelik olarak yerine getirir. Konsey, yetkilerini ancak bu kapsam ve bağlamda kullanabilir. Siyasî bir organ olması sebebiyle hukukî tespit yapamaz. Bu bakımdan KKTC'nin ilânınının hukukî olmadığı hususunda yapmış olduğu tespitin geçerliliğinin sorgulanması gerekir. KKTC'nin tanınmamasına ilişkin kararınının da, bu doğrultuda incelenmesi gerekir.

Güvenlik Konseyinin 541 sayılı kararında ele aldığı ve hükme bağladığı bu hususlar, sonraları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı gibi yargı organları önünde açılmış bulunan ve niteliği itibariyle kişisel gözükse dahi, geniş siyasî etkilere yol açmış olan bazı önemli davalarda verilen kararlara mehz teşkil etmeleri bakımından da dikkat çekicidir.

Bugün gelmiş olduğu aşamada Kıbrıs uyuşmazlığı, özü itibariyle başlangıçtaki tezahürlerinden farklı değildir.

Gerçekten, 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu zaman Ada halkı bir devlete sahip olmuş, ama devlet bir millete sahip olmamıştı.

Kurulmuş olan bu devlet, Ada üzerinde çeşitli gerekçelerle hak iddiasında bulunan Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Adada yaşayan Türk ve Rum toplumları arasında hukukî ve siyasî bir uzlaşmanın sonucuydu ve bu sonuç, Türkiye ile Yunanistan arasındaki 11 Şubat 1959 Züriç Anlaşması ile belirlenen esaslara uygun olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasınının Temel Maddelerinde iç hukuk bakımından; 1960 Garanti Andlaşması ile de Türkiye,

Yunanistan ve İngiltere tarafından milletlerarası düzeyde, teminat altına alınmıştı.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Temel Maddeleri, Kıbrıs'taki iki toplumun devlet idaresine eşit ortaklık esasına göre iştirakini hükme bağlayan, başka bir deyişle, devlet ve idare yapısı içerisinde bir toplumun diğerine göre daha imtiyazlı konumda bulunmasını önlemeye yönelik maddelerdir. Bu yapı içerisinde kamu fonksiyonları toplumlar arasındaki yetki paylaşımına göre ifâ edilir. Yetki ise, iki toplumun eşitliğini yansıtacak şekilde kamu makamları arasında paylaşılır. Siyasî nitelikteki bazı önemli kamu fonksiyonlarında, meselâ Hükümette dış ilişkilerin yürütülmesinde, Cumhurbaşkanı ve Başkan Yardımcısının "veto" yetkisine sahip olmalarının anlamı budur.

Halbuki, BM Genel Sekreteri Annan'ın, Güvenlik Konseyi kararları uyarınca sürdürmekte olduğu "iyi niyet misyonu" kapsamında hazırladığı ve Konsey'in 14 Nisan 2003 tarihli kararı ile Kıbrıs uyuşmazlığının çözümündeki süreçte inisiyatifi tamamiyle üstlenerek tatbikini takvime bağladığı belgesi, kaleme alınmış olan önceki ve nihaî şekilleriyle, toplum kavramı yerine millet kavramını öne çıkarmış bulunuyor. Ortak bayrak, bir millî marş gibi manevî sembollerle takviye edilmek istenilen bu kavram her şeyden önce ortak bir devletin de varlığını gerektirdiğinden, Annan Belgesi bu hususu da ayrıntılarıyla düzenleme cihetine giriyor.

Belgede, "Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında kurulmuş olan bu ortak devletin "tek milletlerarası kimliğe ve egemenliğe" sahip olduğu belirtildikten sonra, bu devletin hükümetinin merkezi özellikleri vurgulanıyor. Ortak devletin bizzat Annan Belgesi tarafından öngörülmüş olan anayasasının -değiştirilemeyeceği hükme bağlanmış olan bazı maddeleri dışında- değiştirilebilmesi, bu değişikliğin ancak ortak parlamentonun kabul etmesi ve Türk ve Rum Kurucu Devletler seçmenlerinin bu hususta ayrı ayrı onaylarını belirtmeleriyle mümkün olacağı kabul ediliyor. Ayrıca, "Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti" anayasasının uygulanmasının, Belgede öngörülmüş olan bir "Yüksek Mahkeme" tarafından denetleneceği belirtilirken, anayasayla tesis edilecek olan hukukî ve siyasî düzenin tek taraflı olarak değiştirilememesini sağlamak amacıyla bazı esaslar ve güvenceler getiriliyor. Bu cümleden olarak Belge, 1959-1960 Kuruluş Andlaşması, Garanti Andlaşması ve İttifak Andlaşmasının yürürlükte kalacağını, bunların gerekli değişikliklerle yeni duruma intibak ettirilebileceğini belirtiyor.

Ortak devlet, bunun devamını sağlamaya yönelik esas ve güvenceler ve bunlara bağlı olarak yaratılmış olan tek bir Kıbrıs milleti, yapay olup olmamalarının ötesinde, önemli birtakım mülâhazaları da beraberinde getirmektedirler.

Herşeyden önce, yukarıda değinilmiş bulunan, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran

1959-1960 Andlaşmalarıyla tanınmış olan ve her iki toplumun hem birbiri karşısında, hem de Kıbrıs Cumhuriyeti yapısı içerisinde eşitliğini sağlayan ve teminat altına alan toplumsal haklar ortadan kalkmakta, yerine “Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti” vatandaşı olmaktan kaynaklanan vatandaşlık hakları ikame edilmektedir.

Her ne kadar Annan Belgesi federal vatandaşlık yanında “Kurucu Devlet vatandaşlığı”nı da mahfuz tutuyor ise de, bu durum Kıbrıs’lı Türk ve Rumların hem birbirleri, hem vatandaşı oldukları kurucu devletler ve hem de aynı zamanda vatandaşı oldukları “Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti” karşısındaki hukukî ve siyasî eşitliğini sağlamaktan ve teminat altına almaktan uzaktır.

Bunlar, Kıbrıs uyuşmazlığının özünü ilgilendiren önemli hususlardır.